

Milena SRŠŇOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Jana TICHÁ
(eds.), *Euroamerické architektonické myšlení 1936–2011*,
Praha: Zlatý řez 2018, 720 stran

Autor je teoretik umění a architektury.

1 Ulrich CONRADS (ed.),
*Programme und Manifeste zur
Architektur des 20. Jahrhunderts*,
1964, Berlin: Birkhäuser,
anglicky *Programs and
Manifestoes on 20th-Century
Architecture*, Cambridge
(MA, USA): MIT Press, 1971.

KTO JE DNES ARCHITEKTOM
A KTO „MYSLIACIM
ARCHITEKTOM“?
K PUBLIKÁCIÍ *EUROAMERICKÉ
ARCHITEKTONICKÉ MYŠLENÍ
1936–2011*
MARIAN ZERVAN

Keď som dostal do rúk rukopis knihy
editorskej trojice Jany Tichej, Mileny
Sršňovej a Rostislava Šváchu, tak som sa
dvojnásobne potešil. Po prvé preto, že som
dostal v jednej knihe už dnes ťažko dostupné
texty, ktoré vychádzali ťažiskovo v časopisoch
Stavba, *Zlatý řez* a *Architekt*. Po druhé preto,
že tieto texty aj knihu vnímam ako naplnenie
jednej z mojich túžob napísať pokračovanie
skvelých publikácií záslužného radu *O sebe
a svojom diele*, ktorých editormi boli Miroslav
Lamač (*Maliari o sebe a svojom diele*, Slovenské
vydavateľstvo krásnej literatúry 1964)
a Zdenka Skořepová-Volavková (*Sochári
o sebe a svojom diele*, Tatran 1968), teda
knihu *Architekti o sebe a svojom diele*. Aj ja
som kedysi začal, žiaľ, nikdy nedokončený,
projekt na základe prekladu malej antológie
Ulricha Conradsa *Programy a manifesty
k architektúre 20. storočia*¹, ktorá vyšla

nemecky v roku 1964 a anglicky o sedem rokov neskôr. Keby som ale v tejto chvíli chcel porovnávať útlu Conradsovu knižku, ktorá mala v oboch prvých vydaniach sotva 200 strán, s recenzovanou publikáciou, potom by sa stalo okamžite zrejmým, aký rozsiahly a monumentálny editorský čin sa dostáva českým a slovenským čitateľom do rúk teraz. Nemyslím len formátom či rozsahom, ale predovšetkým zastúpením architektov i bohatosťou rečových a písomných žánrov ich myslenia a v neposlednom rade aj šírkou časového záberu (Conradsova kniha začínala síce skôr, rokom 1905, ale končila v roku 1963). Projekt *Euroamerické architektonické myšlení (EAM)* túto absenciu či cezúru vyplňuje síce len čiastočne, ale veľkolepo. Čiastočne preto, že začína od roku 1936 a prakticky sa venuje obdobiu druhej polovice dvadsiateho storočia a prvému

desaťročiu nového milénia a len zahraničným architektom.

Napriek tomu sa Conradsovmu dielu *Programy a manifesty* v niečom podobá: v úsilí predstaviť predovšetkým osobnosti architektov – mám na mysli praktizujúcich a súčasne píšucich architektov –, cez ich uvažovanie v rozmanitých žánroch. V Conradsovej knihe sa to prejavovalo tým, že vybratým textom vždy predchádzal malý odsek o architektonickej osobnosti, ktorá ho napísala alebo vyslovila. Aj antológia *EAM* vznikala podobne. Na počiatku to bol predovšetkým Rostislav Švácha, ktorý texty architektov systematicky prekladal v rámci svojich prednáškových cyklov, publikovaných najmä v časopise *Stavba*. Aj v tomto časopise sprevádzal preklad textu medailón o autorovi-architektovi, o ktorom prednášal na Akademii výtvarných umění v Prahe. Postupne sa

2 Joan OCKMAN (ed.), *Architecture Culture 1943–1968. A Documentary Anthology*, New York: Rizzoli 1993.

3 Kate NESBITT (ed.), *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965–1995*, New York: Princeton Architectural Press 1996.

4 Kenneth Michael HAYS (ed.), *Architecture Theory since 1968*, Cambridge (MA, USA): MIT Press, 1998.

5 Tom AVERMAETE – Klaske HAVIK – Hans TEERDS (eds.), *Architectural Positions: Architecture, Modernity and the Public Sphere*, Amsterdam: Sun Publishers, 2009.

pridávali texty zo záslužných tematických antológií Jany Tichej. Napokon sa projekt doplnil prekladmi aj z iných zdrojov a iných prekladateľov a prekladateľiek. Tieto vety nepišem preto, že by som chcel porovnávať predkladanú antológiu s Conradsovým dielom, ktoré z dnešného pohľadu antológiu *EAM* len skromne dopĺňa, ale preto, že chcem editorom vysloviť poďakovanie aj obdiv, že akoby vypočuli nielen moju, ale nepochybne aj túžby mnohých iných a úspešne skompletizovali rad *O sebe a svojom diele*, hoci aj bez slovenských a českých architektov a bez ich medailónov.

Samozrejme si uvedomujem – a to aj na základe úvodu k predkladanej antológii –, že s Conradsovým projektom editorky a editor nepracovali, že predchodkyňami ich knihy boli iné štyri antológie, napísané o pár desaťročí neskôr: *Architecture Culture 1943–1968: A Documentary Anthology* z roku 1993 od Joan

Ockman², ďalej *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965–1995*³, ktorú v roku 1996 zostavila Kate Nesbitt, tiež *Architecture Theory since 1968*⁴ z roku 1998, ktorej editorom bol Kenneth Michael Hays a napokon *Architectural Positions: Architecture, Modernity and Public Sphere*, ktorý s tímom koeditorov vydal v roku 2009 Tom Avermaete⁵. Tie sú v úvode spomínané hlavne preto, aby Rostislav Švácha vysvetlil kritériá výberu textov a architektov, ale aj usporiadanie predkladanej antológie. Kľúčovým kritériom, ku ktorému sa Švácha neustále vracia a vlastne ním aj končí svoj pozoruhodný úvod, je vzťah teórie a architektonickej tvorby. Koniec koncov úvod má názov „Jaké ideje jsou za formami?“

Švácha nesúhlasí s Kate Nesbitt, že teória môže mať iniciačnú, alebo „katalytickú“ funkciu, a prikláňa sa k stanovisku Toma

Avermaeta a jeho tímu, ale aj Sophie Psarra a José Aragüeza či Stana Allena a ďalších, ktorí rozlišujú architektonické praktiky a textové praktiky, či nediskurzívne a diskurzívne poznanie – alebo, v Šváčovom podaní, myslenie stelesnené v architektonických dielach a myslenie stelesnené v textoch. Švácha je presvedčený, a nepochybne má mnoho sympatizantov, že architektúru oživuje a posúva vpred predovšetkým, ak nie výlučne, stelesnené architektonické myslenie a textové myslenie funguje len ako doplnok diel, korekcia interpretátorov, sprostredkovanie užívateľom a podobne. Toto presvedčenie sa zakladá na čomsi, čo by som pomocne nazval nemennosť profesie a Šváchovi slúži na rozlíšenie architektov len píšucich alebo prevažne píšucich od architektov praktizujúcich bez schopnosti písať a napokon architektov

praktizujúcich a píšucich súčasne. Práve táto tretia skupina ho zaujíma najviac a práve ich chce zaradiť do predkladanej antológie a venuje im pozornosť vo svojom prehľade diania po desaťročiach.

Takéto delenie má síce rozlišovaciu schopnosť, ale má aj svoje slabiny, ktoré sa ukazujú vtedy, keď je problematické rozhodnúť, kedy je konkrétny tvorca praktizujúci a píšuci architekt či architektka. Napríklad, sú Charles Jencks a Christian Norberg-Schulz píšuci alebo praktizujúci architekti, prípadne sú to aj to? Keď by odpoveď na poslednú otázku znela áno, potom by sa bolo treba pýtať, či nie je umelé predpokladať, že to, že Jencks a Norberg-Schulz píšu, neovplyvňuje ich tvorbu a teda, či nie je oddeľovanie ich diela a písania umelé? Ako je to s van der Laanom? A ako je to s Petrom Eisenmanom, keď možno preukázať

v mnohých prípadoch, že písanie dokonca predbiehalo vznik architektonického diela a bez neho by vôbec nemohlo vzniknúť? Aké kritérium si stanovíme, keď niekoho chceme vyhlásiť za píšuceho alebo praktizujúceho architekta? Stačí jeden dom alebo niekoľko domov či interiérov na to, aby niekto mohol byť vyhlásený za praktizujúceho architekta? A čo potom konceptuálni architekti, mám na mysli najmä tých, ktorí nikdy nič nerealizovali, ale len vystavovali postaviteľné, a ich význam je pre súčasnú architektúru nesporný. Je architekt programujúci alebo skriptujúci ešte architektom píšucim? Alebo aj praktizujúcim? Alebo je programátorom zaoberajúcim sa aj architektúrou? A nezmenilo skriptovanie a programovanie architektonickú profesiu natoľko, že už sa nemožno vrátiť ku klasickej architektúre a k písaniu o nej? Je teda skriptovanie

navrhovaním (tvorbou) alebo písaním? Bez ohľadu na to ako odpovieme, tak nemožno ignorovať, že sa profesia architekta zmenila natoľko, že takéto delenie stráca zmysel. Ale ono stráca zmysel aj v klasickom ponímaní architektúry, keď pripustíme, spolu s Adolfom Loosom, že architektúru možno aj diktovať (v jeho dobe telefonicky). Ale stráca zmysel predovšetkým vtedy, keď akceptujeme, že popri explicitnom myslení a písaní jestvuje čosi ako implicitné písanie a myslenie, myslenie vtelené v dielach a v architektonickej intertextualite. A napokon tu máme celú plejádu nearchitektov, ktorí nepochybne ovplyvnili architektonickú tvorbu. Mám na mysli zatiaľ len tie najvýraznejšie príklady filozofov dvadsiateho storočia ako Jacquesa Derridu a Gillesa Deleuza. Myslím, že uvedeným rigidným rozdeľovaním sa Rostislav Švácha dostal na veľmi tenký ľad

a ochudobnilo to aj antológiu *EAM*.

Možno, že sám Švácha váha nad tým, či Le Corbusierova kniha *Za novú architektúru* alebo Koolhaasovo *S, M, L, XL* sú stelesneným architektonickým myslením alebo len jednoduchým písaním o architektúre. A tak si napokon privádza na pomoc príliš lacnú pomocnú silu, Jacquesa Herzoga, a udeľuje nám spolu s ním svoje ponaučenie o tom, že teória nemá iniciačnú úlohu, ale prichádza len ex post.

Skrátka a dobre: chápem takéto rozdelenie ako problematické tak vzhľadom na vývoj profesie architekta, ako aj pre jeho metodologické konzekvencie: napríklad pre interpretáciu architektonického diela je pri takomto chápaní potrebný alebo vhodný výklad autora. Dokonca je kľúčovým korekčným mechanizmom, čo zaváňa okrem iného aj tzv. intencionálnym klamom, teda

presvedčením, že rozhodujúcim kritériom pravdivosti interpretácie je intencia autora. Som presvedčený, že architektonické myslenie je oveľa komplexnejšie ako polarita diskurzívneho a nediskurzívneho myslenia. Súčasná architektonická tvorba popri nezámerosti vo svojej zámernej zložke obsahuje aj mnohoraké inšpirácie diskurzívneho myslenia tak z prostredia architektúry, ako aj mimo neho. Nevie si predstaviť pohyb architektúry len cez diela a prostredníctvom diel, lebo to by viedlo k tomu, čo Umberto Eco nazýva opakovanie rétorických figúr. Architektúra sa deje aj vďaka externým vplyvom, ktoré často zásadným spôsobom menia jej povahu a samotnú profesiu. Preto sú dnes v antológiách architektúry často popri písucich architektoch aj nearchitekti, ako napríklad filozofi alebo špeciálni

vedci a podobne. V súčasnosti by som teda nepodceňoval architektov, že nie sú schopní utvárať teórie, ako v čase, keď architekti zaspali a museli ich prebúdzat historici umenia. Obávam sa, že dnes to platí skôr naopak, historici a teoretici sa búrka proti teórii, lebo sami nedokážu – hoci sú v tom aj cvičení –, závažné teoretické texty o architektúre napísať a postihnúť jej premeny. Preto to v súčasnosti robia predovšetkým architekti alebo nespokojní umelci. Som presvedčený, že súčasné dianie v architektúre je dialógom nielen diela s dielom, ale v rôznych fázach tvorby aj textov s textami, diel s textami a podobne.

Pochopiteľne toto nie je námietka voči kritériu *EAM*. To si editor a editorky volia slobodne a ja to rešpektujem. Keby som chcel zapárať, potom by som sa mohol v tejto súvislosti spýtať, prečo – keď hlavným

kritériom bolo dielové nediskurzívne myslenie vykladané diskurzívnym myslením konkrétneho architekta –, neboli do antológie vybraté reprezentatívne diela alebo aspoň skice, návrhy a diagramy, ktoré by posilnili editorskú pozíciu. Ale som realista a viem, že ceny za autorské práva na texty sú trochu iné ako za autorské práva za obrázky a fotografie. Moja dlhá digresia ku vzťahu písaných a dielových praktík chcela len naznačiť aj iné možnosti delenia podľa tohto kritéria a aj jeho premenlivosť.

Druhým kritériom usporiadania *EAM* je synchronia alebo diachronia, ktorá je okrem iného tematizovaná aj ako tematickosť verzus chronológia. Editorky a editor zvolili ako základný princíp usporiadania antológie chronologickosť. Tí istí architekti sa preto v antológii objavujú viackrát, lebo svoje texty písali v rozličných fázach a etapách svojej

tvorby. To môže vzbudzovať dojem, že rôzne komentujú svoje diela alebo uvažujú vždy inak pri každom novom diele alebo menia svoje uvažovanie podľa zmien v architektúre samej, či dokonca aj to, že utvárajú diela, ktoré stoja na hranici zmien či zmeny alebo na druhej strane zmena prechádza viacväzkovým či seriálnym dielom ako na to poukázal Michel Foucault v *Slovách a veciach* alebo Peter Eisenman v texte „Koniec klasického“. Frederick Kiesler je v Šváchovom poňatí rovnako surrealista ako aj korrelacionista a organik a rovnako je aj tvorca nekonečného priestoru a bolo by zaujímavé vyložiť vzťah jeho textov k jeho dielam v rozličných časoch aj v jednom a tom istom desaťročí. Ale je to stále Kiesler spresňujúci a cizelujúci svoje koherentné premýšľanie o architektúre, bez ktorého by nevznikli žiadne jeho diela. Skrátka aj chronológia môže byť kontinuálna

alebo diskontinuálna a naopak, tematickosť ešte nemusí znamenať stratu kontinuity. Sprostredkovanie medzi chronológiou a tematickosťou je v predkladanej antológii vyložené len v úvode: ide o tematické desaťročia, ktoré sú popisované cez niektoré kľúčové témy a problémy a cez odpovede architektov a architektiek na nadhodené architektonické problémy. V pozadí je teda spor o výklad histórie, ktorý antológia nemusí rešpektovať, lebo je antológiou, ale nemôže sa mu ani jednoducho vyhnúť.

Tretím kritériom usporiadania *EAM* je teritorialita: európske a angloamerické územie je dominantným kritériom výberu, hoci má svoje výnimky, ktoré nie sú vždy zdôvodniteľné presahom do ázijského kontextu. Myslím, že v niektorých prípadoch jednoducho prevažovalo to, čo Švácha priznal pri jeho záujme o surrealizmus – teda vlastný

6 Monika MITÁŠOVÁ – Jiří ŠEVČÍK (eds.), *Česká a slovenská architektura 1971–2011: Texty, rozhovory, dokumenty*, Praha: Akademie výtvarných umění 2013.

vedecký záujem nad nemennosťou kritérií, čo je sympatické. Naozaj škoda, že sa do antológie nedostali niektorí českí a slovenskí architekti a architektky. Takto ostali mimoeurópskymi! Máme dnes k dispozícii minimálne dve základné antológie českého a slovenského architektonického myslenia, z ktorých jedna je z dielne Jiřího Ševčíka a Moniky Mitášovej,⁶ aj viacero edícií textov prevažne českých architektov a z nich by sa mohli nepochybne niektoré texty vybrať, ktoré mohli zohrávať, a pravdepodobne aj zohrávali, úlohu v európskom aj angloamerickom dialógu a kontexte: napríklad v antológii viackrát spomínaný Karel Honzík.

Tieto tri kritériá boli kritériami výberu a radenia textov a spôsobili nielen redukciu (editor v úvode konštatuje, že antológia nie je vyčerpávajúca, ale práve výberová), ale aj charakteristickú bohatosť, ktorá

bez ohľadu na kritické poznámky je obdivuhodným exkurzom do dobového i súčasného architektonického myslenia. Som presvedčený, že bude vyhľadávanou a čítanou knihou nielen architektmi, ale aj všetkými záujemcami o architektúru. Antológia plnia v súčasnej kultúre ambivalentné funkcie. Na jednej strane sú charakteristickým žánrom dobiehajúcich kultúr, kedy dokážu veľmi rýchlo sprostredkovať absentujúce súčasné trendy a diskusie zo zahraničia. Na druhej strane budú vždy iba výberovým a predovšetkým fragmentárnym sprostredkovaním, čím len utvrdzujú, že žijeme v dobe krátkodobého čítania a fragmentárneho písania. Odhliadnuc od toho je zrejmé, že *EAM* poslúži predovšetkým rozhladeným architektom, ktorí si vedia doplniť chýbajúce kontexty (pokiaľ za ne nebudeme považovať Šváchov

prehľad architektonických problémov a riešení, preklenujúci problémové miesta chronologických a tematických usporiadaní). Z vlastnej pedagogickej praxe predpokladám, že *EAM* bude vítanou knihou na seminároch a cvičeniach na architektonických a umeleckých školách, hoci treba rátať s tým, že pedagógovia by mali „dovykladať“ aspoň do roku 1990 „dvojhlasnosť“ našich a euroamerických dejín. Záujemcom o architektúru *EAM* nepochybne pomôže v aktuálnej orientácii, ale radil by som, aby siahli tak po antológiách súčasného českého a slovenského architektonického myslenia, ako aj po tých cudzojazyčných. Nie preto, že by som prisahal na nejaký multiplikačný efekt antológií, ale len preto, že takýto dialóg popri dobiehaní cibří kritické preberanie, vyberanie a vlastné premýšľanie toho, čo dobré antológie poskytujú.